

УДК 811.161.2:[81'38:81'373.7]

КОНТАМІНОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В МОВІ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ДРУКОВАНИХ ТА ЕЛЕКТРОННИХ ВИДАНЬ)

Кочукова Н.І., Соломко А.Ю.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті з'ясовано сутність контамінації як прийому структурно-семантичної трансформації стійких сполучень слів у мові українських друкованих та електронних ЗМІ. Проаналізовано стилістичні функції контамінованих фразеологізмів. Визначено їхній емоційно-експресивний потенціал. Наголошено на цілеспрямованому характері трансформації. Виділено способи поєднання фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, структурно-семантична трансформація, контамінація, емоційно-експресивний потенціал, стилістична функція.

Постановка проблеми. Одним із актуальних напрямів сучасної лінгвістики є дослідження процесів оновлення мови засобів масової інформації, зокрема періодичної преси, яка є потужним джерелом поширення інформації та формування громадської думки.

Мова сучасної української преси засвідчує всі ті істотні перетворення, що сталися й нині відбуваються в українському суспільстві, передусім у соціально-економічній та політичній сферах. Вона швидко фіксує нові явища, надаючи їм мовного оформлення. Через наявність у публікації оцінної лексики, негативної чи позитивної, експресивної фразеології читач довідується про суперечливі погляди, зіткнення думок, що характеризують позицію різних політичних сил. Фразеологічні одиниці в газетних текстах виявляють чітку настанову авторів – передусім на досягнення стилістичного ефекту – сатиричного, іронічного, емоційно-експресивного звучання тексту.

Досліджувані джерела свідчать про широке вживання оновлених стійких словосполук у мові української преси, що зумовлене формуванням сучасного мислення, пошуками адекватних засобів мовного вираження, мовною модою, демократизацією суспільства, докорінними суспільно-політичними змінами в Україні останнім часом, істотним послабленням цензури й самоцензури. Динамічні процеси у фразеології супроводжуються новими якісними змінами в семантиці та стилістичному перетворенні мовних одиниць. В актуалізації наявних стійких словосполук помітну роль відіграє трансформація. Трансформацію фразеологічних одиниць кваліфікуємо як видозміну компонентного складу фразеологічних одиниць, що спричиняє зрушення в їхній семантиці, унаслідок чого узуальна форма фразеологічної одиниці протиставляється її оказіональній формі [1, с. 40]. У мові газетно-журнальної періодики оказіональні словосполучення стають високо-ефективними виражальними засобами для реалізації основного завдання – оцінного впливу на читача. Напр.: *«Із трактора... в Інтернет. Не можна плутати авторитарні методи керівництва з дисципліною, вважає директор Кривільського навчально-виховного комплексу на Київщині Петро Марчук»* (Україна молода), пор. вихідне: *із місця в кар'єр*; *«Що раніше було на думці, те тепер у Путіна на язичі»* (Дзеркало тижня), пор. традиційне: *Що у тверезого на думці, те в п'яного на язичі*. Журналістські знахідки є виразно експресивними. Напр.: *«Сани влітку*

готують у темну. Реформування житлово-комунального господарства проводять без відома громади» (Дзеркало тижня), пор. вихідне: *Готуй сани влітку, а воза взимку*; *«Зробили справу – посієш віру»* (Голос України), пор. традиційне: *Посієш вітер – пожнеш бурю*; *«Найстрашніший звір – це жаба. Вона задушила більше половини населення земної кулі»* (Україна молода), пор. вихідне: *жаба душить*; *«На суд покладайся, а оборону тримай»* (Дзеркало тижня), пор. вихідне: *На Бога надійся, а сам не зволікай*; *«Коса на камінь або хто намагається забити клин між міліцією та прокуратурою?»* (Молодь України), пор. традиційне: *найшла коса на камінь, вбити (забити) клин*. Навіть у критичних матеріалах про сучасну журналістику автори не обходяться без трансформованої фразеології, напр.: *«На жаль, деякі журналісти не гребують навіть безпекою власної держави й за гроші «зливають» позиції українських Збройних Сил на лінії розмежування, а інші розміщують у ЗМІ статті, які ллють воду на млин російської пропаганди, що не менш негативно впливає на безпеку України, ніж зброя в руках російських терористів»* (Молодь України), пор. вихідне: *лити воду на млин*.

Вдале поєднання журналістами кількох прийомів структурно-семантичної трансформації наповнює загальновідомі вислови новим суспільно-політичним змістом, надає їм більшої значущості, експресивності. Напр., заміна компонента фразеологічної одиниці + поширення її складу: *«В оперу – з корчмарями й Триндичихою з Подолу або чи не пора очистити інформпростір од половини та сміття теленевігласів у брудних од брехні одностроях?»* (Молодь України), пор. традиційне: *чистити зерно від половини*; *«Увімкнути «рожеве» світло. Перед зеленим?»* (Молодь України), пор. традиційне: *увімкнути зелене світло*.

Спостереження за змінами у функціонуванні трансформованих фразеологічних одиниць, що стали активно вживаними з 90-х рр. ХХ ст. в мові української преси, дають підстави визначити нові тенденції в їхньому використанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування модифікованих стійких сполучень слів у мові ЗМІ постійно привертає увагу дослідників (Т. П. Свердан, Н. О. Бойченко, І. І. Брага, Л. М. Пашинська). Проте багатоплановість фразеологізмів, а також багатожанровість сфери їхнього використання в публіцистиці уможливають потребу подальшого вивчення трансформів.

Мета статті – розкрити сутність контамінації як прийому структурно-семантичної трансформації фразеологізмів у мові українських друкованих та електронних ЗМІ, схарактеризувати стилістичні функції й емоційно-експресивний потенціал перетворених висловів.

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві відомі різні думки щодо сутності контамінації фразеологізмів [1, с. 52-53]. Слід зазначити, що досі немає єдиного визначення цього явища. На нашу думку, контамінація – це «один із прийомів трансформації, суть якого полягає в поєднанні двох чи кількох стійких сполучень слів на основі значеннєвої, граматичної та функціональної спільності або без будь-якої спільності, що спричиняє утворення індивідуально-авторського сполучення слів. Таке злиття породжує зміну семантики утвореного оказіонального виразу» [1, с. 55].

Контаміновані словосполучення в газетних текстах є важливим джерелом емоційно-експресивної насиченості. Вони мають яскраве прагматико-стилістичне спрямування й виконують функції лаконізації, естетизації мовлення адресанта. Новоутворена словосполучення поєднує в собі значення контамінованих фразеологізмів і їй внаслідок цього властива значно більша експресія. Напр.: «Дуже хочеться сподіватися, що в ході розкриття цієї інформації те ж саме не можна буде сказати про українську владу. Адже їй ще відбиватися та й відбиватися від **рук, які тягнуться до горла**» (Дзеркало тижня). Оказіональний фразеологізм *руки тягнуться до горла* утворився внаслідок схрещення стійких зворотів *брати за горло* «ставлячи кого-небудь у безвихідне становище» [ФСУМ, с. 57] та *простягати руку (руки)* «намагатися заволодіти чим-небудь, захопити, привласнити» [ФСУМ, с. 712]. Дуже часто для вираження соціальної позитивної чи негативної оцінки журналісти використовують концепти, що конкретизують людину, окремі частини її тіла, органи: руки, ноги, очі, обличчя тощо [2, с. 132]. С.І. Равлюк це пояснює тим, що «увага людини концентрується передусім на самій собі як на особистості чи представнику певного колективу, оцінюються власні можливості, здібності, функції, а потім оцінка власного «я» переноситься на світ навколишніх концептів, які сприймаються в певній проекції вже усталеної, закріпленої в соціумі оцінки» [2, с. 132].

Особливу увагу привертають трансформовані словосполучення, утворені поєднанням контамінації та іншого прийому структурно-семантичної трансформації. Напр.: «**Та коли повертався до рідних пенатів, руки німіли від одного вигляду залишеної йому «спадщини», що скидалася на гордіїв вузол зі скринєю Пандори на додачу**» (Голос України). У цьому реченні журналіст поєднав крилаті вислови *гордіїв вузол* та *скриня Пандори*. Окрім того, автор використав прийом поширення компонентного складу словосполучення, додавши новий компонент *на додачу*. Або такий приклад: «**Думаю, відповідь однозначна, а ось Президент програв за будь-яких обставин, попри наганий оптимізм клеветів і поплічників, які розповсюджують байки про вселенські карі політичним опонентам за особистий прокол на західному кордоні**» (Молодь України). Тут автор поєднав різні за стильовою належністю словоспо-

луки, як *байки розповідати (повідати, гнути, плести)* і *Кара божа (господня, вавилонська)*. Одночасне використання заміни компонента усталеної одиниці разом із контамінацією спричинило яскравий лінгвостилістичний ефект, унаслідок чого утворилась трансформована словосполучення *розповсюджувати байки про вселенські карі*. Комплексне перетворення стійких словосполучень наповнює загальновідомі вислови новим суспільно-політичним змістом, надає їм більшої значущості, експресивності: «**Та поки відбуваються пошуки найприйнятнішої й успішної формули успіху на виборах, політтехнологи Президента «пустили» його вже уторованою роками дорогою**» (Молодь України), пор. вихідні словосполучення: *уторована (утерта, утоптана) доріжка; направляти на вірну дорогу*.

Найпоширенішим типом фразеологічної контамінації в мові преси є поєднання, зумовлене семантичною тотожністю стійких сполучень слів. Напр.: «**І раптом, немов сніг на голову з ясного неба, – президентський указ про ліквідацію колективних господарств у стислі строки, суцільну приватизацію землі**» (Сільські вісті). У контамінованій сполучці *немов сніг на голову з ясного неба* поєдналися синонімічні фразеологізми *як (мов, ніби і т. ін.) сніг (дощ) на голову [з ясного неба]* та *як (мов, ніби і т. ін.) грім з (серед) ясного неба* із значенням «несподівано, раптово» [ФСУМ, с. 837, с. 198]. Вихідні фразеологізми близькі між собою і структурно, бо є сполученнями прислівникового типу. Оказіональний контамінований зворот *немов сніг на голову з ясного неба* виразніше й експресивніше передав несподіваність оголошення президентського указу [1, с. 55].

Одним із різновидів фразеологічної контамінації є поєднання, спричинене наявністю в складі фразеологізмів спільного компонента. У тексті «**Хлопець, як і його недолугий попередник, кльонув таки на цю приманку й перетнув кордон Лукашенкової вотчини. І також потрапив у розставлені тенета Лук'янівки...**» (Молодь України) використано контамінований вираз *потрапити в розставлені тенета Лук'янівки*, утворений унаслідок поєднання фразеологізмів *потрапити в тенета* й *розставити (наставити, розкидати, плести) тенета* й поширення словосполучення компонентом *Лук'янівка*. Контамінована одиниця поєднала в собі значення схрещуваних фразеологізмів, що посприяло появі нового відтінку в її семантиці у зв'язку з реаліями сьогодення.

Трансформована фразеологія є характерною ознакою й мови електронних українських видань або варіантів друкованих ЗМІ в Інтернеті. Високоякісні, експресивно насичені, стилістично виразні, достовірні – саме такі публіцистичні тексти сучасних медіа привертають усе більшу увагу реципієнтів. Серед експресивних явищ, здатних загострювати сприйняття матеріалу, впливати на мислення людини, збуджувати відповідні емоції читачів, вирізняються своєю яскравістю контаміновані словосполучення. У тексті «**Чому український суддя Артем Привалов сприяє знищенню національного надбання українського народу: національного природного парку «Голосівський»? У закриті очі ненаситної української**

Феміди вдивлявся наш кореспондент Михайло Погребинський» (Сільські вісті, Facebook) поєднано фразеологізми зі значеннєвою протилежністю *заплющувати (закривати, замикати) очі* – «навмисно не помічати чого-небудь» і *Феміда* – «богиня правосуддя», синонім правосуддя. Новоутворену сполуку ще й поширено означеннями *ненаситна й українська*. Атрибутивні компоненти внесли додаткову експресивну інформацію до змісту висловлення, конкретизували, уточнили семантику фразеологізму.

Контамінація стійких сполучень слів у мові ЗМІ представлена обмежено. Це зумовлено тим, що розглядуваний прийом трансформації вимагає від автора глибокого знання фразеологічного фонду української мови й вміння творчо використовувати його на практиці. Контаміновані вирази трапляються у фейлетонах, розважаль-

них, гумористичних програмах, бо вони сприяють створенню гумористичного ефекту, іронічної інтонації, сарказму. Напр.: «*Під сонцем* кожен хоче *тепле місце* мати» (Radio M), пор.: *місце під сонцем* і *тепле місце*.

Висновки. Отже, оказіонально трансформована фразеологія є складником системи виражальних засобів публіцистичної мови. Яскраво виражене оцінювання, яке сприяє активізації читачької і слухачької уваги, досягається часто внаслідок використання авторами неординарних трансформованих словосполук. Стилістичний ефект контамінованих одиниць ґрунтується на збереженні зв'язку між контекстуально перетвореною сполукою слів та її традиційним інваріантом. Контамінація хоч і рідковживаний у мові української преси, але стилістично виразний прийом трансформації.

Список літератури:

1. Кочукова Н.І. Трансформовані словосполучення в мові української преси: На матеріалі укр. преси кінця XX – початку XXI ст. / Н.І. Кочукова. – К.: Унів. вид-во «Пulsари», 2005. – 165 с.
2. Равлюк С.І. Аксиологічна лексика і фразеологія художньо-публіцистичних виступів 90-х років XX ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Равлюк С.І. – К., 2003. – 198 с.
3. Фразеологічний словник української мови / [уклад.: В.М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с.; Кн. 2. – 980 с.

Кочукова Н.І., Соломко А.Ю.

Донбасский государственный педагогический университет

КОНТАМИНИРОВАННЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ЯЗЫКЕ СММ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКИХ ПЕЧАТНЫХ И ЭЛЕКТРОННЫХ ИЗДАНИЯХ)

Аннотация

В статье обозначена суть контаминации как приема структурно-семантической трансформации устойчивых сочетаний слов в языке украинских печатных и электронных СММ. Проанализированы стилистические функции контаминированных фразеологизмов. Определен их эмоционально-экспрессивный потенциал. Отмечен целенаправленный характер трансформации. Выделены способы соединения фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, структурно-семантическая трансформация, контаминация, эмоционально-экспрессивный потенциал, стилистическая функция.

Kochukova N.I., Solomko A.Y.

Donbass State Pedagogical University

CONTAMINATED PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE MASS MEDIA LANGUAGE (BASED ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN PRINTED AND ELECTRONIC PUBLICATIONS)

Summary

The article deals with the essence of contaminations as the technique of the structural-semantic transformation of stable word combinations in the language of Ukrainian printed and electronic publications. Stylistic functions of contaminated phraseological units have been analyzed. Their emotionally expressive potential has been determined. The main emphasis is placed on the focused nature of the transformation. There have been identified some ways of joining phraseological units.

Keywords: phraseological unit, structural-semantic transformation, contamination, emotionally expressive potential, stylistic function.